

Slike: MIRKO CVJETKO

UZ IZLOŽBU DANTE U DJELIMA SUVREMENIH HRVATSKIH UMJETNIKA,
KABINET GRAFIKE HAZU, 24. RUJNA–17. LISTOPADA

Od pakla do raja i natrag

Iz postava izložbe

Likovni prilozi šestorice pozvanih umjetnika – Vatroslava Kuliša, Tomislava Buntaka, Zlatka Kesera, Igora Rončevića, Antuna Borisa Švaljeka i Kuzme Kovačića – predstavljeni su javnosti na izložbi *Dante u djelima suvremenih hrvatskih umjetnika* postavljenoj u Kabinetu grafike HAZU

PIŠE
MIRNA RUDAN LISAK

Čak sedam stoljeća dijeli nas i veže uz Dantea, pjesnika čija se obljetnica smrti ove godine u cijelome svijetu obilježava brojnim kulturno-umjetničkim pothvatima vezanima uz njegovo književno remek-djelo, trajno upisano u srž europskog identiteta i kolektivne svijesti. U nas na tog velikana zapadne misli ponajprije nas podsjećaju Matica hrvatska i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, krovne domaće institucije čije je zajedničko poslanje poticanje i promicanje izvrsnosti te očuvanje stvarnih vrijednosti kako bi se društvo kontinuirano razvijalo u cjelini. Obljetnice su u tom smislu izvrsna prigoda za prisjećanje na prijelomne trenutke naše povijesti, kao i povijesti cijele naše kulture i civilizacije. Pa iako često ne prepoznajemo taj trenutak u stvarnom vremenu – na što je svojedobno upozoravao i Goethe – upravo će vrijeme dugoročno nepogrešivo iznjedrili stvarnu vrijednost koja sa svojim odjecima nimalo ne gubi, nego umnaža utjecaj i energiju. Autentičnost pritom biva očuvana, jer ona ionako ne može preživjeti bez interpretacija, i možda je zato Novalis smatrao da „pjesma mora biti duboka poput čovjeka“ nudeći tako neiscrpne mogućnosti čitanja i tumačenja koje će neprestano osuvremenjivati izvornu misao. U tim cikličkim repetitivnostima originalna slika svijeta slobodno se širi i drugim granama umjetnosti, njihovim medijima, ali također svim područjima čovjekova djelovanja uopće, kao i epohama koje su se stoljećima izmjenjivale otvarajući i zatvarajući svoje krugove, zato bez ustručavanja možemo reći da slaveći Dantea ove godine slavimo i vlastitu kulturu, koja bi si-

gurno bila bitno drukčija da u kamenu temelju nema ugrađenu viziju *Božanstvene komedije*.

Matičin prinos Danteovu jubileju

U tom duhu 14. rujna, na samu obljetnicu Danteove smrti, održan je *Hommage Danteu Alighieriju*, na kojemu je književni tajnik Matice hrvatske Božidar Petrač najavio i predstavio skori izlazak njegova prijevoda prve kantike spomenutoga vrhunca svjetske književnosti, u cilju da se povrhn niza cjelovitih hrvatskih izdanja, od kojih prvi prijevod potpisuje Marko Marulić, sada ostvari i jedinstvo Danteova izvornika i suvremenoga književnog, dakle živoga hrvatskog jezika. Toj se svečanosti pridružio i Milan Bešlić kako bi predstavio nimalo manje važnu i vrijednu likovnu dionicu najnovijeg izdanja Matice hrvatske, a unatoč tomu što će se prijevod objavljivati postupno – svake godine po jedna kantika – od 24. rujna svi su likovni prilozi šestorice pozvanih umjetnika – Vatroslava Kuliša, Tomislava Buntaka, Zlatka Kesera, Igora Rončevića, Antuna Borisa Švaljeka i Kuzme Kovačića – dostupni javnosti na izložbi *Dante u djelima suvremenih hrvatskih umjetnika* postavljenoj u Kabinetu grafike HAZU. Kao autor izložbe i teksta, u pratećem deplijanu Bešlić je istaknuo: „Šest suvremenih hrvatskih umjetnika ispisalo je svoju stranicu *Božanstvene komedije* u likovnom jeziku, čvrsto je ukoričivši u knjigu koja nesmanjenim intenzitetom privlači umjetnike. Oni u Danteovim zvonkim rimama i slikovitim tercinama permanentno otkrivaju začudne predjele duhovnosti i slojevitost strukturu ljudskoga bića, da bi svoje djelo oblikovali produbljujući ujedno i sam pjesnikov glas novom izražajnom snagom u drugome, likovnom mediju.“

Alegorija goleme vizualne energije

U razgovoru nam Bešlić također otkriva da je „sukladno trima tematskim cjelinama spjeva, poznatima kao *Pakao*, *Čistilište* i *Raj*, oblikovao tri prostora Kabineta grafike HAZU kao tri duhovna stanja, kako bi koncepcija likovnog postava, kao i novi prijevod knjige, ponudili suvremeno viđenje Dantea. Tako su različitost poetika i bogatstvo likovnog izraza povezani u jedinstvenu cjelinu pružajući analizu i figuralnoga i apstraktnoga, jer Dante je stvorio alegoriju goleme vizualne energije koja je sada, kao i

stoljećima dosad, bila i ostala rudnik za likovne umjetnike.“ Pa ipak, kao što je zapadna kultura na svojim počecima u antici pronašla uporište za vlastiti razvitak, ni Dante zakoračivši u pakao nije ništa manje poput djeteta tražio ruku starca koja će ga voditi bespućima neistražena prostora. Pronašao ju je u antičkom klasiku rimske književnosti Vergiliju, a kad su zajedno krenuli na put već postojeće tisućljetne mudrosti, ona je ostala integrirana u zapadnu sliku svijeta koja je opstala sve do danas.

Ta se analogija ponavlja i ulaskom u prvi prostor izložbe, jer čim posjetitelj naglo propadne u grotlo *Pakla* spržen užarenim koloritom Kuliševih platna velikog formata, smjesta postaje jasno da ga u taj, kao i sve iduće krugove, poput Vergilija uvodi upravo Bešlić. On tako Kuliševu kolorističku gestu goleme vizualne energije, čija vatrena buktinja nestrpljivo čeka priliku da proguta još jednu dušu, odmah smiruje kontrastnim

U svim interpretacijama Dante nimalo nije izgubio svoja svojstva – u cijelosti su sačuvani tragovi ljudskosti koji se u svakome novom ciklusu trebaju obnoviti i preporoditi

prostorom monokromatskoga pripovjednog karaktera, ne bi li Buntakovi crteži kreirani crnim tušem gotovo dokumentaristički dopustili praćenje s distance prizora pjevanja u maniri grafika starih majstora, pritom se najdoslovnije od svih izloženih radova približivši Danteovoj pisanoj riječi. Sljedeći je prostor posvećen *Čistilištu*, u kojemu nas dočekuje Keserov zagonetan lutalački svijet obilježen neodlučnošću, ne upravo unutarnja borba između svjetlosti i tame zrcali slobodnu volju razvijajući ambivalentnost umjetnikovih čovjekolikih figura do točke neodrživosti, što udovima raščetvorenih tijela ponekad dopušta da se kreću svaki svojim putem. U istom se prostoru nalazi i Rončevićeva suptilnija interpretacija toga mjesta oprosta, kojom on kao još jedan majstor kolorita izražava neodlučnost primarno prigušenim tonskim nijansiranjem,

da bi prava snaga njegovih platna proizašla iz slapova uljene boje kojom slikar kao da želi isprati sve grijehove ovoga svijeta. Odricanjem od figuracije, kao i suvremenim kompjutorskim doradama on je ostvario najsuvremeniju interpretaciju Danteovih stihova, osnažujući tako duhovnu i metafizičku dionicu svojeg slikarstva.

Poslije Rončevićevih introspektivnih platna slijedi obrat koji sve okreće naglavačke, a da red zapravo nije narušen: kao da horizontalni krugovi nisu bili dovoljni, autor izložbe odvodi nas u podrum poručujući kako je „nebo danas pod zemljom, a zlo povrhn dobra“. Silazeći tako u *Raj* postaje jasno da Švaljekovi čudesni mali formati zrače takvom raskoši da bi njegove slike rajskog vrta svijetlile optimizmom i životnom radošću čak i da su okovane lancima. Ljepota njegovih vedrih prizora uzdiže podzemni prostor do najviših visina vodeći nas prema onome posljednjem – prostoru apsolutne svjetlosti, u kojemu nam umjesto zatvorena kiparskog tijela Kuzma Kovačić ovom prigodom nudi čisti prostor, a taj dijalektički zaokret njegovim dinamičnim siluetama kao u negativu dopušta da lebde nebeskim prostranstvom ne bi li vlastiti bitak ostvarile odlepršavši u nebitak. Kovačić tako svojim eteričnim akvarelima nastavlja napajati duboko korijenje zapadne čežnje za beskonačnošću u njezinu izvornom prostoru duhovnosti.

Središnja točka kršćanske duhovnosti

U svima spomenutim interpretacijama Dante nimalo nije izgubio svoja svojstva – u cijelosti su sačuvani tragovi ljudskosti koji se u svakome novom ciklusu trebaju obnoviti i preporoditi u težnji za visinom i nebeskom čistoćom, pri čemu se do raja stiže kroz pakao i čistilište u stalnoj preobrazbi podsjećajući da je *Božanstvena komedija* također središnja točka kršćanske duhovnosti. Pa ipak, nakon Švaljekovih rajskih vrtova i bestežinskoga Kovačićeva bezgraničnog prostora, da bi napustio prostor Kabineta grafike HAZU, posjetitelj mora ponovno proći cijelim putem zatvarajući tako i on poput Dantea ne samo krug *Božanstvene komedije* nego i izložbe koja u Zagrebu ostaje otvorena do 17. listopada, nakon čega će putovati hrvatskima sveučilišnim gradovima Osijekom, Splitom, Rijekom i Pulom, a potom će prijeći hrvatske granice kako bi poslije Mostara gostovala u Trstu, Firenci i Rimu.

Vatroslav Kuliš

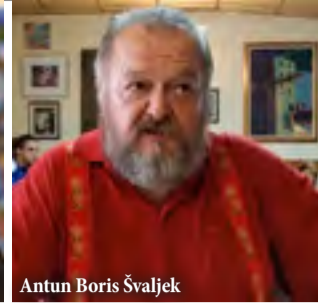
Tomislav Buntak

Zlatko Keser

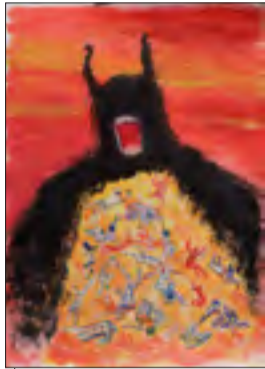
Igor Rončević

Antun Boris Švaljek

Kuzma Kovačić

Pakao VIII, gvaš, 65 x 92 cm, 2021.

Pokušao sam spontano probuditi neke poticaje koje volim crpiti iz literature i materijalizirati u likovni jezik koliko-toliko držeći se teme, pri čemu vrijedi istaknuti da sam Dantea čitao još u mladosti, ne samo zato što je to bilo u programu lektire nego i zato što sam u Školi primijenjenih umjetnosti imao profesora Jakova Bratarica koji je u meni razvio ljubav prema kazalištu. On je predavao povijest umjetnosti, a na svakom je satu barem po četiri puta citirao Dantea. Upravo je profesor Brataric razvio moju ljubav prema talijanskom pjesniku, stoga sam ga čitao intenzivnije nego što je to bio običaj među srednjoškolicima. Ovaj je zadatak, stoga, u meni izazvao nostalgiju za prvim dojmovima o *Božanstvenoj komediji*, koji su za

VATROSLAV KULIŠ

Nostalgija za srednjoškolskim čitanjima

mene oduvijek bili izrazito likovnog karaktera, pri čemu mi je najbliža bila Delacroixova slika Dantea i Vergilija kako prelaze rijeku Stiks – ona mi i danas lebdi pred očima. Premda sam najnovijim radovima oživio svoje prvo čitanje Dantea, ne mogu reći da sam čitajući ga ponovno otkrio išta novoga prema onome što sam već znao o njemu, ili možda to nisam htio pustiti k sebi. U radu sam žrtvovao dosta vlastita likovnog identiteta usmjeravajući ga prema ilustraciji, dok su drugi kolege zadržali svoj osobni idiom. No pritom sam nastojao ne iznevjeriti svoje slikarske stavove, a to može biti i pozitivno i negativno jer sam tako ostao negdje na pola puta. Mnogi su se moji prijatelji također čudili kako sam ja, čije je slikarstvo dionizijsko i optimistično, vedro, prepuno svijetlih boja, prihvatio izazov interpretacije *Pakla*. Ali baš sam ga zato prihvatio, jer u protivnom ne bi bila riječ o izazovu.

TOMISLAV BUNTAK

Dante i danas inspirativno iznenađuje

Dante i *Božanstvena komedija* i danas, nakon više od sedam stoljeća, inspirativno iznenađuju. Budući da je moj zadatak bio *Pakao*, mogu reći da Danteov opis stanja društva nije bitno različit od današnje dinamike nesretnoga dijela naše društvene zbilje, osobito ako cijeli planet prihvatimo kao jedinstveni prostor. Vrlo je lako razumjeti probleme koji okružuju Dantea te ih usporediti s našim iskustvom društvenog nemira, analogna sudbini pojedinca. Stvarati same crteže bio je čisti užitek i pravi kreativni izazov. Nisam se mogao othrvati želji da na klasičan način pristupim pjesnikovu putovanju bespućima nesreće koja obilježava sudbine potjerane u krugove pakla. Upravo ta tema *Božanstvene komedije*, pakla, jedinstvena je i izazov – imao sam sreću da sam odabran i da mogu u povodu 700 godina od Dan-

teove smrti likovno obilježiti novo književno izdanje vlastitim doživljajem te čudne šetnje krugovima straha i užasa izgubljenih duša, koja nikad ne gubi na aktualnosti. Umjetnička kreativnost voli se naslanjati na nesiguran put s očekivanjem, na zanimljiv način doživljenim, sretnim krajem. Nakon ponovnog čitanja *Pakla* Dante mi se čini zanimljivijim – on je aktualan i uzbuđljiv u susretu s tamnom stranom ljudske naravi, no naravno s jasnom nadom u svjetlost. Nakon ovoga „paklenog“ iskustva dobio sam volju svojim crtežom proći čistilištem i rajem.

Susret s Vergilijem, papir / tuš – crni, 28,3 x 21 cm, 2021.

Čistilište 2, art-print, 45 x 32 cm, 2021.

tako. Posegnuo sam za tihom reciklažom vlastitih slika. Amorfne nakupine uljene boje kadrirane su i prenesene u kompjutor na doradu. Iako su nastajale slučajno, to je ipak u obrisu ili strukturi moglo stvarati asocijaciju. U ilustraciji Danteova *Čistilišta* Gustave Doré uprizorio je duše kao nakupine brojnih ljudskih glava. Osim toga, u jednom dijalogu Shakespeare kaže za oblak da je čas nalik na brod, a zatim

IGOR RONČEVIĆ

Dadaistički i ready-made-princip

Kad je na mene pao izbor i kad sam postao jedan od šestorice, odmah sam se zatekao u nedoumici kako odraditi ovaj zadatak. Slikati slike – odveć je zahtjevno, ilustracije – isto

na devu ili vazu. Dakle, oblak isporučuje taj fenomen figuralnosti koji koristim. S tim se ljudi susreću na brojnim mjestima oko sebe. Započne se u gatanju taloga crne kave. Umjesto figurativnog ja isporučujem figuralno i tako se približavam Danteovu tekstu i književnom govoru. Ne kao Rački i drugi naši slikari, ne uljenom slikom, ne crtežom, već digitalnom tehnikom u formi klasične grafike. Čitajući paralelno *Čistilište* i naslage na mojim slikama, nalazite i lik Svevišnjeg, Dantea i Vergilija. Zrnate strukture namaza boje uspješno glume nesretan narod sabijen u strepnji i mucu. Fotografirane postaju plijen piksela glasnika suptilno raspakirane beskonačnosti. Ono što podcrtava povijesnu distancu od Dantea jest gotovo dadaistički i ready-made-princip uz mogućnosti brojnih drugih tumačenja, npr. nadrealističkih i plazmatičkih nahođenja.

ZLATKO KESER

Živimo u fazi čistilišta

Pakao postoji – uspješno ga je stvorio čovjek. Funkcionira izvrsno, užasan je. Tematizirajući čistilište za ovu prigodu shvatio sam da je ilustracija kao takva besmislica: cijelo je čistilište podložno moralnoj, intelektualnoj, kulturološkoj i političkoj provjeri. S druge strane, ljudski je um podvrgnut humanističkom čistilištu. Na svako pitanje donosimo sud, pozitivan ili negativan, a tek kad se zapitamo: „Što ako nije?“ počinjemo razmišljati i tada dolazimo do rješenja. Um analizira, provjerava i produbljuje uzvisujući svaku veličinu, a ako nije riječ o veličini, tada svaku pojavu svodi na razinu koju ona zaslužuje. Civilizacijsko čistilište traži čovjeka kako bi se došlo do raja, a raj je samo jedno: ljubav. Nikakve druge fantazije. Ljubav je golema globalna zadaća, stoga na humanističkoj i civilizacijskoj razi-

ni sve treba pročistiti kako bi se došlo do smisla ili besmisla. Kosmos, odnosno svemir, čak ni on ne bi imao smisla da nije stvorio inteligenciju koja može razmišljati o njemu. A tada znanost slavi bit postojanja, gotovo paradoksalno dokazujući i postojanje Boga. Istodobno je razočaravajuće i tužno to što živimo u ostacima svijeta – u fazi čistilišta, a da toga nismo ni svjesni. Stoga je umjetnost čudo mističnog povjerenja i razotkrivanja ljudskog bića, što je religiozan čin pa se opet vraćamo ljubavi kao izvoru svega dobra na ovome svijetu.

Čistilište 8, kombinirana tehnika, 34 x 25 cm, 2021.

Perivoj istoka, ulje na platnu, 20 x 20 cm, 2021.

ga života – raj, Adama i Evu sigurno već četrdeset godina. Premda se raj tijekom povijesti prikazivao na različite načine, po mojem mišljenju najbolje su to činili muslimani svojim vrtovima smještenima usred pustinje od Irana pa sve do Maroka. Njihov je raj u unutrašnjosti, dok je vani pustinja. No raj u pustinji zemaljski je raj, a imamo i nebeski raj. Pa ipak, njegova raskoš ne dopušta odricanje od figurativnosti, stoga se ne mogu smatrati apstraktnim slikarom, unatoč tomu što cijenim apstrakciju i držim da svaka prava slika u sebi također mora biti apstraktna. Pri-

ANTUN BORIS ŠVALJEK

Slikarstvo nastaje iz slikarstva

Motive Staroga i Novog zavjeta ne slikam samo sada, već cijeloga

tom sam veliki pobornik srednjeg vijeka, u kojemu sam pronašao mnoštvo poticaja za svoje slike, a kako sam podrijetlom iz Zagorja, kao malo dijete nagledao sam se sa svojom bakom i mnogih baroknih slika te im se divio, osobito Langeru. Stoga smatram da sam postao slikar zahvaljujući svemu što sam nakupio upravo u crkvama svoje mladosti. Tako sam došao do tih tema koje su vječne – osim raja slikao sam i pakao, koji nimalo ne zaostaje za mojim rajskim ostvarenjima, a stasajuć kao umjetnik na tuđoj umjetnosti, još jednom sam pokazao da slikarstvo nastaje iz slikarstva, kao i sva umjetnost iz prijašnje umjetnosti. Krugovi su to koje kao umjetnici otvaramo i zatvaramo baš poput Dantea.

KUZMA KOVAČIĆ

Vedrina, prozirnost i radost raja

Danteovo veliko pjesničko djelo budi u nama divljenje i radost i nesebičnu želju za nekim oblikom „sudjelovanja“ u njegovoj zbilji u našem životnom času. Za mene kao kipara ovo je iskustvo udio u likovnome njegovu „prepjevu“, slično onomu što bismo mogli nazvati iskustvom blizine same biti umjetnosti – umjetnosti kao utjelovljenja, odsjaju Utjelovljenja. Sretan sam stoga i zahvalan Božidar Petraču i Milanu Bešliću što su me pozvali da sudjelujem u velikome zajedničkom nacionalnom kulturnom pothvatu Matice hrvatske i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – novom prijevodu *Božanstvene komedije*, o 700. godišnjici pjesnikova preminuća. Zahtjevnom poslu pristupio sam studiozno, ali i slobodno, oslanjajući se na vjeru koju ispovijedam, na čežnju za rajem koju živim otkad znam za sebe. *Božanstvena komedija* djelo je umjetnosti riječi i umjetnosti slike (sli-

karstva) čudesno utkane u riječ. Čitajući ga, tražeći putove i staze, zaustavio sam se na jednom mjestu u Raju, na stihu (i pol):

„... al' se čudim sada,
kako li lebdim kroz ta laka tijela!“

U tom lebdjenju kroz „laka tijela“ Danteovih stihova pronašao sam način (simboli i simboličke slike) i likovna sredstva (olovka i akvarelna boja) „predočenja“ raja – osjećanje vedrine, prozirnosti i radosti; radosti koja izlazi iz istine o Božjoj ljubavi, koju svjedoči i kojom je sav prožet Danteov svestremeni spjev, naglašeno suvremen i po poruci o važnosti vjere koja jedina čovjeka i čovječanstvo vodi pravim putem.

Himna blaženih (XXIII. i XXVII. pjevanje), akvarel i olovka, 28,4 x 37,2 cm, 2021.